

ОБЈЕКАТСКА АКУЗАТИВНО-ДАТИВСКА ПАДЕЖНА СТРУКТУРА У СРБИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ¹

САЖЕТАК

У раду је дат хронолошки приказ уџбеника и научних радова који су се бавили акузативно-дативском падежном структуром и глаголима давања у српском језику. Иако ова група глагола није систематски обрађена на једном ширем корпусу, наше граматике, а и бројни радови домаћих аутора, показују да је наведена глаголска скупина привлачила пажњу истраживача и представљала за њих занимљиво поље истраживања, вероватно због веома важног места које заузима у систему глаголских речи. Циљ овог рада је управо указати на неке од тих радова и видети како су наши домаћи лингвисти посматрали ову групу глагола. Осврнули смо се најпре на граматике српског језика и уџбенике, а затим и на радове у којима је било речи о овим глаголима и овој падежној структури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: акузатив, датив, глаголи, директни објекат, индиректни објекат, синтакса, транзитивност.

1. Увод

У нашој лингвистичкој науци постоји традиција бављења објекатском акузативно-дативском падежном структуром, при чему су се аутори углавном бавили падежним значењима и реакцијским облицима зависних речи у датим синтаксичким везама, док је мања пажња посвећивана семантичким класама глагола, који условљавају употребу ове структуре. *Глаголи давања* представљају једну од група глагола, која захтева допуну у акузативу и дативу. Иако овај феномен није системски обрађен на једном ширем корпусу, постојали су од раније покушаји да се укаже на особености семантичког и синтаксичког понашања појединих чланова лексичко-семантичке групе глагола давања.

Када говоримо о објекатској акузативно-дативској падежној структури, треба имати на уму да акузатив припада групи централних падежа, јер у реченици може заузети позицију директног беспредлошког објекта, једну од централних синтаксичких позиција. При том је синтаксичко-семантичка функција директног објекта централна у укупном систему синтаксичко-семантичких функција акузатива. Осим тога, акузатив поседује обележје директивности (усмерености) и по томе се у систему падежних облика повезује са дативом из групе периферних падежа

¹ Истраживање је рађено у оквиру докторских студија Језика и књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду на предмету Синтакса и семантика стандардног српског језика.

(Антонић 2005: 195). С друге стране, датив припада групи периферних падежа, јер не може у реченици заузети ниједну од тзв. централних синтаксичких позиција – позицију граматичког субјекта или позицију директног беспредлошког објекта уз прелазни глагол. Поред обележја периферности, датив поседује и обележје директивности (усмерености, управљености), тако да, с једне стране, заједно с локативом чини групу двоструко обележених падежа у систему, а с друге стране, с обзиром на обележје директивности, као што је већ речено, непосредан је коре-лат акузативу из групе централних падежа (Антонић 2005: 176).

Објекатска акузативно-дативска падежна структура везује се, као што је и већ речено, за *транслативне глаголе* или *глаголе давања*, о чијим су допунама уз појединачне глаголе овог семантичког типа писали многи аутори како у засебним чланцима тако и у деловима својих студија.

Реч је, дакле, о једној лексичко-семантичкој групи глагола којима се исказују различити видови ‘давања’. ‘Давање’ се схвата као посебна врста синтаксичко-семантичког односа сагледаног на плану глаголске синтагме. Тај однос подразумева распоређивање зависних конституената десно од управне речи, при чему је њихово присуство условљено целокупним граматичко-семантичким потенцијалом глагола и доприноси граматичности и информативној целовитости исказа. Субјекатско-предикатска веза у реченици сматра се другачијом од оне коју предикат успоставља са својом десном валенцом.

У основи предложене дефиниције *глагола давања* налази се појам трансфера. Наиме, све семантичке групе *глагола давања* повезује обављање неке врсте трансфера између две особе. У српском језику, као и у већини језика, трансфер полази од субјекта вршиоца према индиректном објекту примаоцу. Уз већ споменути глагол *давати* // *дати*, таква је и већина других *транслативних глагола*. За потребе нашег рада семантичку улогу вршиоца одредићемо као семантичку улогу извора. Наиме, иако је субјект споменутих глагола заиста вршилац, односно покретач радње, он је у перспективи трансфера и размене извор, односно она особа од које долази предмет који мења власника. Увођењем посебне семантичке улоге извора за *глаголе давања* добија се јаснији однос са семантичком улогом примаоца. Другим речима, јасније се даје до знања да објекат прелази од извора ка примаоцу.

Можемо разликовати типичне глаголе давања (*частити*, *поклонити*), глаголе привременог мењања власника (*изнајмити*, *позајмити*), глаголе добијања (*набавити*, *наручити*, *добити*), глаголе остављања (*оставити*, *препустити*), глаголе повезане с новцем, који се од претходних разликују само по томе што је у радњу нужно укључен новац (*платити*, *продавати*), глаголи ношења и слања (*донети*, *однети*, *слати*) и сл. Свима њима је заједничко да захтевају допуну у акузативу и дативу.

Осврнућемо се најпре на граматике српског језика и уџбенике, а затим и на радове у којима је било речи о овим глаголима и овој падежној структури.

2. Објекатска акузативно-дативска падежна структура у уџбеницима

2.1. Још је Ђуро Даничић, говорећи о дативу, рекао да „у трећем падежу реч показује да нешто ступа у свезу с оним што она собом значи, по чему се довољно може разумети речена свеза” и додао да се и „давањем може ступити у овакву свезу” (Даничић 1858: 326). При том наводи реченице у којима су употребљени типични глаголи давања, као нпр. *дати*, *предати*, *разделити*, *даровати*, *поклонити*, *позајмити*, а примери су следећи:

- (1) Цар пашама *даде* спахилуке.
- (2) Коњу *дадох* снопак ђетелине.
- (3) *Дадосе* му копље убојито.
- (4) Она га замоли да би јој понио торбу, која јој је била дотежала, и да *би* је *предао* њезиној кћери.
- (5) Тако им *раздијели* оружје бегово.
- (6) *Дарова* ми киту цв’јећа.
- (7) *Поклони* ми живот на мејдану.
- (8) Да *позајми* народу некаку проју.

Као што можемо приметити, реч је о типичној објекатској акузативно-дативској падежној структури.

2.2. И Т. Маретић у својој *Граматици и стилистици хрватскога или српскога књижевног језика* наводи идентичне примере позивајући се на Даничићеву књигу (Маретић 1899: 547). За разлику од Даничића, Маретић не издваја ‘давање’ као посебну карактеристику ових глагола.

2.3. М. Стевановић, говорећи о дативним синтагмама, наглашава да у овом облику стоји име појма коме је нешто намењено, што је типично управо за глаголе давања (Стевановић 1979: 359), наводећи неке од следећих примера који заправо представљају објекатску акузативно-дативску падежну структуру, која је предмет овога рада:

Султан је Србију као своје имање *поклонио* капетанима, сердарима, совјетницима и другој господи (Вук Ст. Карацић). – *Поклони* најприје имање своме коњушнику (А. Шеноа, *Сељачка буна*). – На одласку му *пода* грофица из кочија малу и њежну аристократску ручицу (А. Ковачевић, *Фишкар*). – У почетку септембра *продавао* их је ђацима по добре паре (С. Сремац, *Вукадин*). – И ту кошницу *носим* њој (М. Крлежа, *Хрватска рапсодија*). – Вади из торбе кукурузњак и *даје* га Муји (*Исто*). – *Пружи* Вукашину цигару да припали (Д. Ћосић, *Корени*). – И *дај* и мени капљу свемира (Г. Крклец, *Изабране пјесме*).

Аутор не анализира посебно ову групу глагола, али је значајно то што он уочава посебну семантичку групу глагола, коју назива *глаголима давања*, што у претходним граматицама српскога језика није био случај.

2.4. Ж. Станојчић у *Граматици српског књижевног језика* запажа да се са службом допуне датив јавља уз *глаголе давања* као управним деловима синтагме,

као име појма којем се дате радње намењују (Станојчић 2010: 336), наводећи при том следеће примере:

- (1) Деци капетановој је поклатио главу шећера.
- (2) Поштар му је уручио писмо.
- (3) Доделили су студентима стипендије.

И овај аутор се не бави посебно анализом ових глагола, као ни акузативно-датовском падежном структуром, али је значајно то што уочава и издваја ову групу глагола указујући при том на њихову рекцију.

2.5. Љ. Поповић у *Граматници српскога језика* издваја глаголе давања као посебну групу глагола. Наиме, говорећи о неправом објекту, овај аутор каже да су два најважнија типа дворекцијских глагола глаголи давања и глаголи саопштавања, а у глаголе давања убраја следеће глаголе: *дати*, *поклонити*, *пружити*, *додати*, *уручити*, *послати* итд. У оваквим конструкцијама се неправим објектом исказује појам, обично личност, коме је упућено давање и зато се за овакав неправи објекат употребљава и термин адресат (Поповић 2000: 278).

2.6. И. Антонић у *Синтакси савременога српског језика* у делу у коме говори о објекатском директивном дативу каже да је то датив који се појављује уз различите семантичке класе глагола, именица и придева, које све обједињује у инхерентном лексичком значењу семантичко обележје директивности – усмерености, упућености. Ауторка каже да се слободни датив као друга рекцијска допуна јавља уз прелазне глаголе сложене рекције, који као прву допуну добијају слободни акузатив (или допунску клаузу) у функцији директног објекта и код којих се обележје директивности испољава као давање, намењивање, упућивање у предметном, апстрактном, вербалном или гестуалном смислу. То значи да је појам у дативу не само објекат намене (адресат), већ и непосредни прималац објекта исказаног слободним акузативом (Антонић 2005: 183). Ауторка при том наводи велики број глагола код којих се као допуна јавља акузативно-датовска падежна структура, али не издваја посебно глаголе који значе ‘давање’. Такође, И. Антонић у делу у коме говори о објекатском акузативу каже да се уз акузатив директног објекта најчешће појављује датив индиректног објекта (датив намене) у својству предметног објекта и акузатив индиректног објекта (акузатив намене) (Антонић 2005: 202). Она овде, такође, наводи неке типичне глаголе давања, нпр. *дати*, *нудити*, *понудити*, али се не бави посебно овом групом глагола.

2.7. В. Ружић наводи да се индиректни објекат у српском језику односи на трећег учесника у датој ситуацији, којем је обично намењен или упућен какав конкретни предмет, односно резултат процеса или какав непредметни садржај. Именском речју у позицији индиректног објекта означава се адресат како конкретних, физичких тако и апстрактних активности. Субјекатски аргумент с тим трећим учесником, аргументом, успоставља индиректну везу посредством другог аргумента (предмета „намене”), при чему именске речи обавезно именују

неку особу, односно институцију, колектив (Ружић 2005: 508). Ауторка наводи следеће примере:

(1) *Поколнио је* наруквицу мајци.

(2) *Послали су* лекове болници.

Ауторка истиче да је у простој реченици с тровалентним предикатом обично трећи учесник у денотираној ситуацији изражен беспредлошким дативом. Тако се глаголи комплексне рекције типа „давања”, „јављања”, „представљања” обавезно удружују са две објекатске допуне, од којих је једна у акузативу (у непосредној, првостепеној зависности од глагола), а друга у дативу (посредној, другостепеној зависности од глагола) (Ружић 2005: 508). Као типичне глаголе давања ова ауторка издваја следеће глаголе: *дати, донети, поклонити, посудити, вратити, нудити, наменити, посветити, послати, доставити* итд.

И ова ауторка, као и И. Антонић, указује на то да је у зависности од рекције и значења глагола могуће да се у позицији трећег аргумента нађе именски израз у предлошком акузативу уместо беспредлошког датива, с тим што се у овим случајевима не остварује непосредни контакт између првог и трећег учесника тог чина, већ се по правилу искључује присуство учесника адресата одређене акције.²

Говорећи о четворочланој предикатској структури с тровалентним предикатом, В. Ружић истиче да тровалентни предикати отварају место не само субјекатском него и двома, најчешће објекатским допунама, од којих је прва у позицији директног објекта, а друга у позицији индиректног објекта. Ова ауторка, такође, закључује да линеаризација допунских аргумената код ових глагола није увек таква да други објекатски аргумент претходи трећем, већ је врло често обрнута, нарочито када се у функцији тога аргумента појави енклитичка заменица: *Погајмио ми је торбицу* (Ружић 2005: 525).

2.8. Н. Арсенијевић у својој књизи *Падежи правог објекта у стандардном српском језику* закључује да се објекатски однос заступљен акузативом без предлога у стандардном српском језику успоставља са глаголима различите семантике и при томе издваја три групе таквих глагола: акционе глаголе, процесуалне глаголе и релационе глаголе, а затим и њихове подгрупе.

Глаголи давања би по овој подели припадали групи акционих глагола, и то оних акционих глагола за које се везују објекатске синтагме с глаголима манипулације. Унутар ове групе Н. Арсенијевић издваја објекатске синтагме транслокативног односа, који даље може бити: моциони однос, сепаратно-моциони однос, стимулативно-моциони однос, конверзни однос и компензациони однос. Глаголе давања према овој подели карактерише конверзни однос.

Карактеристика овог унутарсинтагматског односа јесте транспоновање објекта међу персоналним учесницима од којих је један пошиљалац, а други примацац. Укључујући и други живи појам у ову релацију отвара се могућност различи-

² Купио је поклон мајци : Купио је поклон за мајку.

те перспективе посматрања усмерености објекта међу њима (пошиљалац даје *нешто*, а прималац добија *нешто*), тако да у свакој таквој вези функционише конверзни пар глагола (*дати* – *добити*). Без обзира на избор глагола, кретање објекта има две перспективе посматрања – примарни смер је исказан реализованом глаголском лексемом, а секундарни, који је супротног усмерења, саобразан је имплицитном глаголу (Арсенијевић 2012: 40). Дакле, смер кретања објекта само је формално маркиран и радња се реализује или као аблативна (*дати*) или као адлативна (*добити*) (Пипер 1997: 99), на пример: друг ми је *дао* књигу / ја сам *добрио* књигу од друга, при чему долази до привремене или трајне промене власништва над објектом.

У већини примера које ова ауторка наводи субјекат је донатор или посредник у преносу објекта, а глаголи који репрезентују овакав одно су: *дати*, *послужити*, *додати*, *поклонити*, *делити*, *уручити*, *нудити*, *слати*, *испоручити*, *упутити* и сл.

Осим тога, како запажа Н. Арсенијевић, већину забележених примера у којима субјекат иницира и спроводи акцију промене власништва у своју корист карактерише маргинализација посесора, односно донатора. Ауторка, такође, закључује да је конверзни пар глагола *дати* – *добити* присутан у базичним структурама свих примера који репрезентују конверзни однос, с тим да неки поред овог типичног односа садрже и друге компоненте значења везане за начин и околности у којима функционише ова релација. Такви су глаголи *дотурити*, за који је карактеристичан тајни однос, затим *носити* као однос директне транслокације објекта, *слати* посредним путем, *истргнути* и *отети* – примењујући силу, *украсти* и *одузети* – премештати објекат без знања, односно, без дозволе његовог посесора, *наследити* – као пренос власништва посматран у друштвеним оквирима, а не као ангажман пошиљаоца или примаоца. Објекти оваквих радњи су различите природе – немаркирани, али са мањим процентом живих појмова у тој улози (Арсенијевић 2012: 42).

Свим овим глаголима заједничко је то што као допуну имају акузативно-датовску падежну структуру, иако се значења појединих глагола разликују, тј. разликују се начин и околности у којима се акција ‘давања’ реализује.

2.9. У *Граматици српског језика за странце*, говорећи о реченичним образцима са акузативно-датовском објекатском структуром, ауторка наводи да овај образац чини веома велики број глагола. Сви они као субјекат и допуну у дативу имају неку именицу која означава неко биће – ‘неко некоме даје/намењује /пружа нешто’, а у акузативу стоји предмет који се даје/намењује/пружа (Мразовић 2009: 549). Ауторка издаваја следеће глаголе: *дати*, *делити*, *донети*, *однети*, *поклонити*, *понудити*, *позајмити*, *исплатити*, *оставити*, *слати* итд. Овде су посебно издвојена два глагола, (*по*)*служити* и (*по*)*нудити*, која значе давање, а који се у истом значењу могу јавити и са допуном у акузативу (биће) и инструменталу (предмет који се нуди) (Мразовић 2009: 550). То показују следећи примери:

- (1) Мајка је деци (*но*)нудила колаче. – Мајка је децу (*но*)нудила колачима.
 (2) Мајка је деци (*но*)служила колаче. – Мајка је децу (*но*)служила колачима.

2.10. У *Нормативној граматници српског језика* истиче се да се датив индиректне допуне употребљава као беспредлошки датив са општим значењем усмерености уз прелазне глаголе сложене рекције који као прву допуну имају беспредлошки акузатив у функцији директне допуне. У значењу таквих глагола усмереност се остварује као давање, намењивање, упућивање и сл. И у овој граматници аутори напомињу да неки глаголи (нпр. *донети, доставити, купити, носити, платити, понудити, послати*) имају синонимичну двоструку рекцију: са слободним дативом (нпр. *Купио је поклон мајци*) или са акузативом без предлога и акузативом с предлогом (нпр. *Купио је поклон за мајку*) (Пипер 2014: 349). Међутим, глаголи давања у *Нормативној граматници*, као што можемо видети, нису издвојени као посебна група глагола.

2.11. Најсвеобухватнију анализу објекатске акузативно-дативске падежне структуре и глагола давања даје М. Алановић у својој књизи *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Ову групу глагола овај аутор назива *транслативним глаголима*, за које каже да означавају непосредно ангажовање супрагенса на обезбеђивању услова, захваљујући којима субагенс може, односно не може да располаже каквим предметним објектом (*дати, доставити, отети, узети* и сл.). Како се може видети на основу постављене дефиниције, транслативни глаголи се остварују у протопермисивној (нпр. *дати, поклонити*) и контрапермисивној семантичкој варијанти (нпр. *отети*) (Алановић 2011: 108).

У типичне транслативне глаголе, у обе семантичке варијанте, овај аутор убраја следеће глаголе: *вратити, даровати, дати, доделити, донети, доставити, дотурити, зајмити, закидати, заплениити, зграбити, избаитинити, истргнути, ишчупати, конфисковати, красти, купити, лишити, обући, оденути, опремити, пељешити, позајмити, поклонити, послати, препустити, продати, уручити, уступити* и др., који се појављују у обе видске варијанте.

Објекатска акузативно-дативска падежна структура карактеристична је за типичне протопермисивне глаголе, док се у контрапермисивној семантичкој варијанти уместо датива јавља углавном предлошки генитив.

Аутор затим закључује да основ семантичке структуре протопермисивних транслативних глагола представља глагол *дати*, који у најопштијем значењу подразумева трансфер предметног објекта на релацији супраагенс – субагенс, при чему је супраагенс у својству вољнога даваоца. Такви су и глаголи типа *донети, допремити, доставити, дотурити, зајмити, опремити* и сл. Свим овим глаголима је заједничко да у најопштијем смислу означавају трансфер предметног објекта, с тим што се тај трансфер може остварити као резултат субјектовог кретања у простору (*донети, допремити*), на које указује сама семантика глагола, или су без икаквих назнака о кретању субјекта (*дати, дотурити*). Такође, субјекат се може понашати и као посредник (*доделити, доставити*). М. Алановић, такође, закључу-

чује да се неким глаголима наглашава постојање посредника у поступку трансфера предметног објекта (*послати*), док други глаголи наглашавају непосредност трансфера предајом предметног објекта у руке субагенсу (*уручити*) (Алановић 2011: 109).

Ако посматрамо предметни објекат, као предмет трансфера, на основу семантике поједних глагола давања можемо закључити да објекат може бити само привремено уступљен на коришћење субагенсу (*позајмити*), предат мимо реда уз пренос права располагања (*препустити*, *уступити*), или уз право поседништва без накнаде (*даровати*, *поклонити*) или са њом (*продати*). Посебно је занимљив глагол *вратити*, који означава поновно успостављање контроле моћи или моћи располагања субагенса над предметним објектом, а, такође, подразумева објекатску акузативно-дативну падежну структуру.

Када је реч о допунама, М. Алановић напомиње и то да глаголи давања углавном конституишу троаргументску реченичну структуру, те уз субјекатски аргумент, уводе и два објекатска, најчешће у слободном дативу и слободном акузативу: Arg1 + V + Arg2 + Arg3 (Алановић 2011: 250). Овај аргументски модел типичан је за већину глагола овог семантичког типа, мада су могући и другачији синтаксичко-семантички модел, али као основни синтаксичко-семантички модели валентности типичан за транслативне глаголе овај аутор наводи следећи модел:

$$S_{\text{SupraAg}} + V + \text{IObj}_{\text{D: Ad} \rightarrow \text{SubAg}} + \text{DObj}_{\text{A: Pac}}^3.$$

Акузатив директног објекта именује предмет трансфера, тј. предметни објекат, који тако стиче улогу пацијенса, док се слободним дативом именује објекат каузације као прималац предметног објекта, коме стога припада улога адресата.

Неопходно је нагласити да се глаголи давања неретко јављају без једне или обе објекатске допуне, што не мења њихов базични рекцијски модел. Редуковани рекцијски модел заснива се на комуникативној редундантности једног или оба објекатска аргумента: *даје сиротињи*; *даје своје имање царе*; *даје и капом и шаком* (Алановић 2011: 255).

Премда се не могу извести општи закључци у погледу правилности испуштања појединих објекатских допуна, може се начелно рећи да се најчешће изостављају индиректне објекатске допуне, а нешто ређе оне директне. С друге стране, изостанак обе објекатске допуне компензује се, по правилу, увођењем начинских адвербијала којима се наглашава хабитуална компонента радње (нпр. *дати од срца*), при чему су објекти крајње уопштени, те тиме и редундантни (Алановић 2011: 255).

³ Значење симбола: S – субјекат, V – глагол, DObj – директни објекат, IObj – индиректни објекат, D – датив, A – акузатив, Ad – адресат, SubAg – субагенс, SupraAg – супрагенс, Pac – пацијенс.

3. Објекатска акузативно-дативска падежна структура у научним чланцима

3.1. У својој студији *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику* Д. Гортан Премк разматра објекатску акузативно-дативску падежну структуру и глаголе давања у оквиру поглавља у коме говори о синтагмама с релативним променама објеката. Ова ауторка, наиме, запажа да је семантичка карактеристика ових синтагми, за разлику од других објекатских, у томе што се у њима сам објекат не ангажује нити мења у глаголском процесу, већ други појмови у синтагми (субјекат, појам оруђа, средства) мењају или своје место или свој однос према објекту. Тако је промена објекта само релативна, посредна и резултира из других промена извршених у синтагми (Гортан Премк 1971: 63). Ауторка уочава да промену улоге објекта према субјекту имамо у синтагмама са глаголима: *даровати, дати, купити, продати*, а то су типични глаголи давања уз које се јавља објекатска акузативно-дативска падежна структура.

3.2. На специфичност објекатског датива у српском језику указала је и М. Ивић. Синтаксичко-семантичка обележја овог падежа показују да датив као падеж објекта није опонент беспредлошком акузативу према директној/индиректној укључености у реализацију глаголске радње, већ према начину његовог учешћа, које се у случају акузатива манифестује као обухватност датом радњом, а код датива као управљеност. С друге стране, компонента управљености ставља овај падеж у опозитни однос са предлошким акузативом као његовим индиректним парњаком (Ивић 1983: 202). Ова ауторка, такође, напомиње да за разлику од објекта обухваћеног радњом, тумачење појма у дативу има основну карактеристику адресата, непосредног учесника према којему је радња управљена и то уз глаголе давања, упућивања и сл.

3.3. И. Антонић у својој студији *Синтакса и семантика датива* глаголе давања издваја као посебну групу глагола. Она наводи да се слободни датив као друга рекцијска допуна у функцији индиректног објекта јавља уз глаголе комплексне рекције, који, као прву допуну, добијају слободни акузатив у функцији директног објекта, и код којих се обележје директивности испољава као давање, намењивање, упућивање у предметном, апстрактном, вербалном или гестуалном смислу, изазивање користи / штете и сл., уз присуство, при том, и обележја непосредног контакта. То, наиме, значи да је појам у дативу не само објекат намене (адресат), упућивања, користи / штете, већ и непосредни прималац објекта исказаног слободним акузативом. Датив индиректног објекта је по правилу живи денотат (Антонић 2004: 79–80).

Ова ауторка, такође, уочава да је уз глаголе давања као што су нпр. *дати, (до) делити, донети, доставити, купити, носити, платити, поделити, понудити, послати, уручити* и сл. слободном дативу конкурентан акузатив с предлогом ЗА и обележјем живо.⁴ Слободни датив и предлошки акузатив, у оваквом синтаксич-

⁴ Дао је новац брату : Дао је новац за брата.

ко-семантичком контексту, представљају минимални семантички пар. Оба падежна облика поседују обележје директивности које се, с обзиром на значење глагола, испољава као намена, али у случају слободног датива реализује се обележје непосредни контакт, тј. појам означен овим падежом јесте непосредни прималац објекта исказаног слободним акузативом, а у случају предлошког акузатива не реализује се обележје непосредни контакт, тј. појам означен овим падежом није директни прималац, већ само објекат намене, односно посредни прималац објекта исказаног слободним акузативом (Антонић 2004: 81).

И. Антонић овде истиче и да се датив у функцији друге рекцијске допуне, поред акузатива, може појавити и уз глагол *подучавати* (*некога нечему*), напомињући да је у савременом језику то доста ретко. У случају овог глагола, за разлику од осталих глагола са објекатском акузативно-дативском падежном структуром, појам у дативу с обележјем живо семантички представља предмет радње (предмет подучавања), а појам у акузативу с обележјем живо представља објекат намене (адресат) (Антонић 2004: 81).

3.4. У својој студији *Реченични модели с глаголом да(ва)ти*, Г. Штрбац истражује принципе по којима наведени глагол, који, као што смо већ рекли представља основ семантичке структуре протопермисивних транслативних глагола, организује своје морфосинтаксичко и лексичко-семантичко окружење. Како запажа ова ауторка, када се сагледа у целини разноврсна и богата полисемантичка структура глагола *да(ва)ти*, може се запазити да се он понаша на три различита начина: 1. као самостална лексичка јединица, тј. као јединица која у различитим лексичким и граматичким спојевима чува своју семантичку аутономност; 2. као лексема непотпуног значења, чија се лексичко-семантичка несамосталност огледа у обавезном присуству одговарајуће допуне; 3. као јединица потпуно испражњене лексичке семантике, али очуваног граматичког значења, због чега је њена самостална реализација искључена, па постаје један од елемената перифразних конструкција, чији је носилац значења њихов именички члан (Штрбац 2012: 209).

У већини модела у којима се овај глагол употребљава као самостална лексичка јединица као допуна јавља се акузативно-дативска падежна структура означавајући различите активности: од конкретних сведених на пружање, уступање неког предмета, у којима је први учесник активан вршилац радње, све до апстрактних, недоступних чулима, у којима први учесник преузима различите улоге: носиоца когнитивног процеса, каузатора и сл. (Штрбац 2012: 211)

Анализа је показала да је глагол *дати*, такође, веома погодно средство у процесу декомпоновања, јер су такви спојеви које конституише многобројни. Чини се да су овом поступку веома подложни глаголи чија семантика упућује на ситуацију у којој постоји извесна релација међу учесницима, а она се своди на усмереност глаголске радње од једног учесника ка другом, а такви су и глаголи давања.⁵

⁵ И код глаголских перифраза се врло често у служби индиректног објекта јавља нека именска реч у беспредлошком дативу, док се именица која представља део перифразе налази у аку-

3.5. Глаголским перифразама са глаголом *дати* бавио се и М. Алановић у својој студији *Елементи структурне и семантичке организације глаголских перифраза*.

Глагол *дати* се у наведеним перифразама најчешће јавља у функцији каузативног оператора, при чему се начелно могу разликовати два типа конструкција – трансформативне и манипулативне (Алановић 2013: 204)⁶. Такође, и код ових перифраза уочавамо акузативно-дативску падежну структуру.

М. Алановић сматра да се каузативно-манипулативни глаголи начелно могу поделити у три велике групе – глаголе принуде, омогућавања и подстицаја. Семантички садржај ових глагола може се изразити и глаголским перифразама са глаголом *дати* и одговарајућом именицом.

Најбројније перифразе јесу оне које се могу свести на значење ‘пружити помоћ’, што је типично за **глаголе асистенције** (Алановић 2011: 100). Иако се спрам малобројних глагола асистенције, типа *помоћи* и сл., појављују различите перифразе попут *дати допринос / помоћ / подршку / прилог некоме* итд., може се закључити да се највећи број ових перифраза појављује или у основном значењу ‘пренети информацију’, или у значењу које је развијено на њему.

Међу **глаголе омогућавања и онемогућавања** са општијим или најопштијим значењем издвајамо глаголе *омогућити* и *онемогућити* (Алановић 2011: 97), чији се семантички садржај може изразити и глаголским перифразама типа *дати могућност / основ / прилику*, где је регулатор могућности и немогућности одговарајућа глаголска форма, афирмативна или негирана.

Значење ‘пренети информацију’ може бити и сам циљ каузације, што је типично за **глаголе обавештавања**, чији су перифрастични еквиваленти *дати информацију / изјаву / исказ / знак / обавештење / оглас / одговор / саопштење / сигнал некоме* и сл. Типично за ове перифразе јесте да се ефекат каузације може свести на основно значење ‘имати информацију’, које се везује за сферу деловања објекта каузације (Алановић 2013: 204).

Иако се неки глаголи и одговарајуће перифразе појављују базично у комуникативном значењу, основни циљ каузације не мора бити само преношење информације, већ управо путем преноса информација створити услове за деловање објекта каузације, што је типично за **директивне глаголе** и одговарајуће перифразе типа *дати благослов / дозволу / налог / наредбу / одобрење / овлашћење / право / пристанак / пуномоћ / сагласност / задужење некоме* и сл. Резултат ка-

зативу без предлога, тако да и овде можемо говорити о акузативно-дативској падежној структури, нпр.: Руководство и чланови странке дају подршку демократском кандидату (*Блиц*) / Телефон портпарола Специјалног тужилаштва Томе Зорића јуче није био доступан, а само дан пре тога он је телевизијским станицама дао изјаву о истеку мандата Мирољубу Виторовићу (*Курир*).

⁶ Док трансформативне каузативне конструкције предвиђају усмереност на промену физичких својстава објекта каузације, дотле се манипулативним у улози објекта каузације појављује лице чијим се деловањем или понашањем управља (Алановић 2011: 44).

узације је, дакле, омогућити или онемогућити деловање објекта каузације, најчешће у виду давања или недавања сагласности, наредбе итд. (Алановић 2013: 205).

У комуникативном значењу се у основи појављују и перифразе типа *дати доказ / објашњење / опис / преглед / тумачење / упутство некоме* и сл., с тим што крајњи циљ каузације није само да објекат каузације располаже каквом информацијом, већ да се управо преко ње интервенише у сфери његових когнитивно-перцептивних способности и да захваљујући њој стекне каква нова знања, вештине и сл.

Читав низ глаголских перифраза са овим глаголом, иако у основи са комуникативним значењем, могу се сврстати међу **стимулативне конструкције** (Алановић 2011: 141), а ту у првом реду мислимо на *дати гаранцију / глас / обећање / опомену / ослонац / подстрек / подстицај / подршку / повод / предлог / савет / укор некоме* и сл. Иако се, како је већ речено, наведене перифразе могу сврстати у конструкције са комуникативним значењем, са прагматичког аспекта, међутим, циљ каузације није пренос информације, већ је то само средство за подстицање лица као објекта каузације на какво деловање, при чему се деловање каузатора може схватити или као стимулишуће или дестимулишуће (Алановић 2013: 205).

Посебан тип перифраза чине конструкције са именицама типа *предност, отказ* и сл., где је непосредни ефекат каузације управо промена статуса објекта каузације, што се најбоље читује у релативном односу према другим члановима какве заједнице или колектива: *дати предност / отказ коме* (Алановић 2013: 205).

Код већине наведених перифраза с глаголом *дати* уочено је да се као допуна јавља акузативно-дативска падежна структура, што показује да глагол *дати* не губи свој валентни потенцијал, иако долази до модификације његовог основног значења.

4. Закључак

Због бројности глагола и њихове семантичке разуђености требало би још подробније описати поједине семантичке групе глагола давања у будућим истраживањима, која би била вршена са различитих аспеката: морфолошко-деривационог, морфосинтаксичког, семантичког и когнитивно-прагматичког итд. Било би добро појединим глаголима из ове групе као репрезентативним представницима посветити посебне студије и посматрати положај и број допуна у вези са тим глаголима. Свакако, посебну пажњу би требало посветити и објекатској акузативно-дативској падежној структури, која је карактеристична за глаголе из ове групе и која је била предмет овог истраживања.

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, Миљивој (2011). *Каузативност – манипулативност: од концепта ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Алановић, Миљивој (2013). Елементи структурне и семантичке организације глаголских перифраза. *Српски језик*. XVIII: 193–212.
- Антонић, Ивана (2004). Синтакса и семантика датива. *Јужнословенски филолог*. LX: 67–97.
- Антонић, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска. 119–344.
- Арсенијевић, Нада (2012). *Падежи правог објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Гортан Премк, Даринка (1971). *Акузативне синтагме без предлога у српском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Даничић, Ђуро (1858). *Србска синтакса. Део први*. Београд.
- Ружић, Владислава (2005). Проста реченица као синтаксичка целина. У: Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска. 119–344.
- Пипер, Предраг и Иван Клајн (2014). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић (1992). *Грамматика српског језика, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Станојчић, Живојин (2010). *Грамматика српског књижевног језика*. Београд: Креативни центар.
- Стевановић, Михаило (1986). *Савремени српскохрватски језик II (Грамматички системи и књижевна језичка норма)*. Београд: Научна књига.
- Штрбац, Гордана (2012). Реченични модели с глаголом *да(ва)ти*. *Валентност речи и израза: синтаксички, семантички и прагматички аспекти: међународни тематски зборник*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду. 209–228.
- Ivić, Milka (1963). Dativus respectivus i sinonimične konstrukcije u slovenskim jezicima. *Studia linguistica in honorem Thaddei Lehr-Splawinski*. Krakow. 99–104.
- Ivić, Milka (1983). *Lingvistički ogledi*. Bibliotek XX vek. Beograd: Prosveta.
- Maretić, Tomo (1899). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovcii – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.

Janko Ivanović

THE OBJECT ACCUSATIVE-DATIVE CASE STRUCTURE IN SERBIAN
LITERATURE

Summary

The objekt accusative-dative case structure in Serbian literature In this paper is presented chronological review of classbooks and scientific papers devoted to accusative-dative case structure and verbs of giving in Serbian language. Although this group of verbs has not been systematically tested on a wider corpus, our grammatics as well as papers by many domestic authors show that mentioned group of verbs attracted attention of researchers and for them it was an interesting field of research, probably because of very important place it takes in a system of verbouse words. The goal of this paper is to point out some of this works and to see how domestic linguists observed this group of verbs. First of all, gramatics of Serbian language and classbooks were analyzed as well as scientific papers in which those verbs and this case structure were mentioned.

Key words: accusative, dative, direct object, indirect object, syntax, transitivity

Јанко Ивановић, студент докторских студија
Имејл: yansrbista@gmail.com